

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНО-ПРАВОВУ ДІЙСНІСТЬ УКРАЇНИ

**Пампура Максим Валерійович - кандидат юридичних наук, аспірант
Харківського національного університету внутрішніх справ**

УДК 316.4

Определены основные направления трансформационных процессов в современном мире. Рассмотрены содержание и особенности современных общемировых трансформационных процессов в различных сферах жизни мирового сообщества, дан анализ их влияния на государственно-правовую действительность современной Украины, в частности, – приоритеты участия Украины в международных политических отношениях.

Ключевые слова: трансформация, трансформационные процессы, глобализация, демократизация, модернизация, международные отношения.

Sunt stabilite direcțiile de bază ale proceselor de transformare în lumea modernă. Sunt examinate conținutul și caracteristicile proceselor globale contemporane de transformare în diferite domenii ale vieții comunității mondiale, se analizează impactului acestora asupra realității de stat și drept a Ucrainei contemporane, în special - prioritățile participării Ucrainei în relațiile politice internaționale.

Cuvinte cheie: transformare, procese de transformare, globalizare, democratizare, modernizare, relații internaționale.

The main directions of transformational processes in modern world are offered. The content and specific features of the contemporary world's transformational processes are considered. The interrelation of the world's transformational process and democratic modernization processes in Ukraine is analyzed. The priorities of Ukraine in international political relations are offered.

Key words: transformation, transformational processes, globalization, democratization, modernization, international relations.

Постановка проблеми. Нинішній етап світового політичного розвитку характеризується наявністю цілої низки специфічних рис, пов'язаних із розвитком інформаційного суспільства, розширенням політичних кордонів, демократизацією і децентралізацією державної влади, інтернаціоналізацією та розвитком міжнародного права. Зазначені якісні перетворення, що кардинальним чином змінюють сутність світової соціально-політичної та економічної системи, безпосередньо позначаються на характері й змісті державно-правової дійсності сучасної України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальних та політичних трансформацій розроблялося такими класиками сучасної наукової думки, як З. Бжезінський, Д. Гелд, С. Гантінгтон, Г. О'Доннел, Е. Мак-Грю, А. Пшеворський, Д. Растоу, Е. Тоффлер, Ф. Шміттер, П. Штомпка та ін. Значний внесок у розвиток теорії трансформаційних процесів стосовно посттоталітарних країн зробили такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як В. Гельман, Є. Головаха, В. Горбатенко, Т. Загороднюк, Е. Ковтуненко, В. Колісник, О. Куценко, М. Михальченко, Н. Паніна, В. Солдатенко, М. Шульга та ін.

Не вирішені раніше проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень у даній сфері, на особливу увагу сьогодні заслуговують питання щодо сутності і змісту, темпів та форм трансформаційних процесів у сучасному світі, адже ті проблеми, з якими стикнулася Україна на сучасному етапі її розвитку, виявилися безпосередньо пов'язаними із фундаментальними світовими трансформаційними процесами, що й зумовлює актуальність статті.

Мета. Метою статті є дослідження змісту та особливостей загальносвітових трансформаційних процесів, що передбачає аналіз основних напрямків та особливостей процесу трансформації в усіх сферах життя світової спільноти, а також їх впливу на державно-правову дійсність сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Ціла низка взаємозалежних та взаємообумовлених трансформаційних процесів, які відбуваються в сучасному світі, такі як інтенсифікація глобалізації, третя «хвиля» демократизації, а також збільшення значення і підвищення активності наднаціональних організацій та міжнаціональних соціальних рухів безпосередньо відбиваються на державно-правовій дійсності окремих країн, визначаючи розвиток їх соціально-політичної, правової, економічної та культурної сфер життя. Так, економічна глобалізація, як підкреслюють сучасні вчені, загострила напруженість між демократією як територіально вкоріненою системою реалізації влади та дією глобальних ринків і транснаціональних мереж корпоративної влади. У світі, в якому держави намагаються протистояти потужним силам глобальних ринків або діям транснаціональних корпорацій, під питання ставиться сама ефективність національної держави [1, с.92]. Під впливом інформаційної складової глобалізації відбувається фактичне розмивання «територіальної свідомості», «віртуалізація» державного простору – як відзначає О. Білов, його одночасна глобалізація та локалізація стають ключовими характеристиками нової соціальної і державно-правової дійсності [2, с.57]. Ю. Ткачук до найважливіших чинників, що визначають характер і спрямованість трансформаційних процесів у світі, окрім економічної революції та революції в інформаційних технологіях, відносить процес демократизації (утвер-

дження ліберальних демократій у постсоціалістичних країнах Центральної і Східної Європи), та поширення політики націоналізму, відзначаючи, таким чином, одночасне існування двох протилежних тенденцій, що мають політичний характер, – інтеграції, об'єднання держав, з одного боку, та постійне виникнення нових державних утворень – з іншого [3, с.9]. Е. Мак-Грю виокремлює такі взаємозалежні види трансформаційних процесів, як ліберальний інтернаціоналізм, радикальний республіканізм та космополітична демократія, що безпосередньо зумовлюються загальними процесами демократизації та глобалізації сучасного світу [4]. На думку Л. Рассказова, у сфері політики, перш за все, слід відзначити такі тенденції розвитку та спрямованості трансформаційних процесів, як демократизація, формування громадянського суспільства, зменшення державного втручання у життя особистості, збільшення ролі наднаціональних інститутів, що по-новому ставить питання про державний суверенітет у сучасному світі [5, с.457-459].

До головних проявів світових трансформаційних процесів сьогодні найчастіше відносять стрімке зменшення ролі національних держав – держави як традиційні актори міжнародних відносин стають усе менш ефективними й більш вразливими в конкуренції з новими акторами, у боротьбі зі зростаючими антидержавними тенденціями в сучасному світі. Так, за словами Г. Мальцева, «настає епоха організацій та організаційної влади з її витонченим раціональним інструментарієм управління в умовах масового індустріального та постіндустріального суспільства» [6, с.303]. На те ж саме вказує й І. Лукашук, який вважає, що «організації, що діють на постійній основі, довели свою позитивну роль у регулюванні розбіжностей між державами», адже «конфлікти між членами організації виникають значно рідше, ніж конфлікти за участі держав» і «чим у більшій кількості організацій держава бере участь, тим більше виявляються її можливості в урегулюванні цих розбіжностей» [7, с.29]. Посилення ролі міжнародних організацій поєднується з іншою тенденцією сучасних міжнародних відносин – появою нових суб'єктів, як легальних (формальних і неформальних), так і нелегальних.

Визначною формою світових трансформаційних процесів називають також розширення горизонтальних контактів і безпосередньої взаємодії між структурами громадянського суспільства різних держав, невідконтрольних національним урядам, але в той же час досить впливових і масових. Так, нова політична система, що складається у сучасній Європі, спрямована на інтенсифікацію інтеграційних процесів і об'єднання держав. Відбувається радикальний перегляд національної державності, що піддається подвійному впливу: впливу міжнародної й наднаціональної спільнот зверху та локальних і регіональних структур – знизу [2, с.91].

Отже, трансформаційні процеси, що відбуваються у сучасному світі, призводять наразі до цілої низки істотних змін у всіх без виключення сферах життя світової спільноти, змінюючи існуючий міжнародний порядок, а також безпосереднім чином відбиваючись на характері та спрямованості трансформаційних процесів в Україні.

У політичній сфері однією з визначальних тенденцій перетворення міжнародних відносин є поширення демократії та укорінення демократичних інститутів. У даному процесі відбувається нова тенденція загальносвітового та європейського політичного розвитку – глобальна «хвиля» демократизації. Сучасні процеси демократизації характеризуються: розширенням і реальною гарантованістю в транснаціональному масштабі прав і свобод індивідів; зростаючим значенням інтересів особистості; визнанням фізичних осіб самостійними суб'єктами міжнародних відносин та ін. Принцип прав людини і невідворотності міжнародного правосуддя стає сьогодні одним із легітимних підстав обмеження державного суверенітету, глобальної «прозорості» державних кордонів [2, с.97-98].

Серед найбільш помітних трансформацій у правовій сфері, що характеризують процес формування нового загальносвітового (глобального) порядку, можна виділити такі, як:

1) зміна змісту та принципів побудови міжнародного правопорядку, зниження ступеня його стабільності; поступове зародження нової політико-правової реальності – глобального порядку, що, на відміну від існуючого світового порядку, має такі властивості, як загальний

характер, менший ступінь формалізованості за більшої відповідальності за порушення;

2) підвищення впливу міжнародного права на розвиток і зміну внутрішнього права (перевага міжнародного права над внутрішнім, поява «модельного законодавства», практика рецесії юридичного досвіду), що неминує спричиняє уніфікацію національних правових систем, підсилює взаємозалежність між ними (у тому числі – на рівні правосвідомості, правової ідеології та культури); право стає одним з основних каналів впливу глобалізації на державу, виступаючи своєрідною інфраструктурою, що забезпечує розширення простору глобалізації;

3) криза управління міжнародними процесами, невизначеність ролей, нормативних і функціональних установок суб'єктів міжнародних відносин;

4) підвищення скоординованості політики країн у галузі правового регулювання інформаційного простору, екології, боротьби з тероризмом, наркобізнесом і злочинністю; розширення прав і свобод людини, що захищаються міжнародним правом;

5) розширення національної юрисдикції конкретних держав, що виходить за межі їх територій; поява загальних або спеціальних органів міжнародної юстиції (судів, трибуналів, арбітражів), поява нових джерел міжнародного права (у першу чергу – зростання ролі правового прецеденту) та ін. [2, с.80-82; 8, с.13].

Важливі трансформаційні процеси відбуваються в економічній та фінансовій сферах. В. Коллонтай пропонує розподілити ці процеси на декілька основних моментів:

1) стрімке складання нової моделі державного розвитку – експортоорієнтованої, з мінімальним соціальним перерозподілом, зі збитковим внутрішнім ринком та зростаючою кількістю неефективних секторів, що призводить до майнової диференціації суспільства та збільшення частки населення з низькими доходами, звуженню господарської ролі багатьох держав;

2) переорієнтація господарської діяльності держав з питань внутрішнього економічного розвитку і соціального забезпечення на більш активну участь у конкурентній боротьбі на світових ринках;

3) постійне, оперативне, гнучке пристосування до умов бурхливого науково-технічного прогресу, що вимагає більших фінансових витрат і підтримки високого освітнього потенціалу населення;

4) зростання дипломатичної складової конкурентоспроможності країн, відкритого лобювання державою національного бізнесу на зовнішніх ринках, що впливає на вільну економічну конкуренцію;

5) перенесення частини державних функцій з регулювання валютно-фінансової сфери на наддержавний рівень [9, с.33-34].

Трансформаційні процеси в економіці не можуть не позначатися на соціальній сфері. Ю. Ткачук відзначає, що лібералізація обміну, нові форми міжнародного розподілу праці, ріст руху капіталів, посилення конкурентної боротьби дозволяють досягати економічного росту в багатьох країнах світу, сприяють розширенню зайнятості, зниженню рівня бідності і підвищенню добробуту [3, с.11]. У соціокультурній сфері одними з найбільш помітних трансформаційних процесів загальноєвропейського значення наразі є соціокультурна стандартизація і уніфікація, а також міграційні процеси та збільшення просторової проникності світу. Як відзначає О. Білінов, у цьому зв'язку однією з найважливіших умов існування сучасного суспільства є вільне переміщення осіб, внутрішня міграція на всій території країни [2, с.58-59].

Глобальна суспільна революція, що знаходить свій прояв у значному розширенні діяльності неурядових організацій і транснаціональних правозахисних груп, профспілкових і релігійних асоціацій та багатьох інших груп і об'єднань, створює сьогодні інфраструктуру транснаціонального громадянського суспільства. Установи транснаціонального громадянського суспільства на міжнародних форумах стали інструментом артикуляції інтересів громадян і спільнот, а також способом формування умов, необхідних для того, щоб надати можливість людям самим контролювати своє життя й створювати співтовариства, засновані на ідеях рівності, суспільного блага і гармонії з природним середовищем. Заохочення і розвиток у громадянах почуття приналежності до взаємопов'язаних локальних та глобальних співтовариств, об'єднаних інтересами і почуттями, становить основну мету політичної діяльності нових соціальних рухів, так само як і пошук нових форм соціальної, політичної та економічної організації, сумісних із принципами самоврядування.

Нарешті, ще одним важливим аспектом сучасних трансформаційних процесів, що, зокрема, безпосередньо позначається на державно-правовій дійсності сучасної України, є трансформація правотворчої діяльності суб'єктів – учасників міжнародних відносин. Суттєві зміни в національному законодавстві держав зумовлюються, насамперед, зсувом окремих складових суверенітету до відання цілої низки наддержавних, неурядових та навіть приватних інститутів [7, с.138].

Отже, особливістю України як самостійного суб'єкта політичного процесу є те, що процес становлення та розвитку української державності відбувається під одночасним впливом тенденцій демократизації (розбудова нової демократичної політичної системи після розпаду радянської тоталітарної системи) та глобалізації (адаптація до глобальних змін у економічному, соціально-політичному, правовому та культурному житті сучасного світу). Поєднання впливу цих тенденцій, на думку сучасних дослідників, призвело до того, що інтереси України як окремого суб'єкта глобальних відносин досі є нечіткими, а напрямки співпраці з іншими суб'єктами – несталими [10, с.76].

Дійсно, пріоритети участі України у міжнародних політичних відносинах за останні десятиліття зазнавали постійних змін, що суттєво ускладнювало пошук та зайняття нею місця у системі суб'єктів міжнародної політики. Так, у Постанові Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» від 02.07.1993 р. було слушно відзначено, що становлення України як незалежної демократичної держави відбувається в період кардинальних політичних і економічних зрушень в українському суспільстві та історичних змін у системі міжнародних відносин, які характеризуються виникненням нових незалежних держав, появою нових регіональних центрів сили в міжнародних відносинах, переходом від ери конфронтації до ери відкритості і співробітництва, зникненням військово-політичного та ідеологічного протистояння в Європі. Процес державотворення і побудови вільного громадянського суспільства в Україні співпав з її поступовим входженням до світового співтовариства і пошуками нею свого місця в сучасному складному, різнома-

нітному і суперечливому світі [11]. До головних напрямків зовнішньої політики України було віднесено: розвиток двосторонніх міждержавних відносин, розширення участі в європейському регіональному співробітництві, співробітництво в рамках Співдружності незалежних держав, а також членство в ООН та інших універсальних міжнародних організаціях [11]. При цьому основний акцент у зовнішній політиці було зроблено саме на побудові двосторонніх відносин, участі в СНД та позаблоковому статусі країни. За десять наступних років спрямованість участі України у міжнародних відносинах поступово зміщувалась у бік інтеграції України у європейський політичний, економічний, правовий та євроатлантичний простір безпеки з одночасним збереженням стратегічного партнерства з Російською Федерацією та іншими країнами СНД, що знайшло своє відображення у Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. [12, ст.6].

Події 2013-2014 рр., окупація Росією Автономної Республіки Крим та воєнна агресія на Сході України, що має довгостроковий характер, інші докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України суттєво змінили пріоритети національних інтересів України, зумовивши необхідність створення нової системи національної безпеки України, основи якої знайшли своє відображення у новій Стратегії національної безпеки України [13] та інших нормативно-правових документах, спрямованих на забезпечення реалізації встановлених пріоритетів державної політики відповідно до існуючих загроз, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС [14] і Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» [15]. Відповідно до рішення РНБО України від 6.05.2015р. «Про Стратегію національної безпеки України» [13] та з урахуванням змін до законодавства України щодо відмови від здійснення політики позаблоковості [16], до пріоритетів національних інтересів України сьогодні віднесено:

- забезпечення національних інтересів України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами міжнародного права;

- використання міжнародного потенціалу для утвердження і розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, її сталого економічного розвитку;

- утвердження провідного місця України у системі міжнародних відносин, зміцнення міжнародного авторитету держави;

- запобігання конфліктам у регіонах, що межують з Україною, та врегулювання наявних конфліктів;

- підтримку зміцнення ролі міжнародного права у міжнародних відносинах, забезпечення дотримання та виконання чинних, вироблення нових принципів і норм міжнародного права;

- розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку в інтересах її реформування, модернізації та інноваційного розвитку;

- поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації;

- забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий та інформаційний простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та ін. [17, п.2 ст.11].

При цьому сучасні дослідники відзначають, що Україна, намагаючись активізувати свою роль у глобальному політичному процесі, особливо на тлі офіційного курсу на Європейську інтеграцію, зазнає певної деформації цієї участі, адже, як підкреслює Ю. Біденко, «поряд з достатньо активним зовнішньополітичним курсом держави, спостерігається пасивність організацій, соціальних груп, суспільства в цілому щодо входження в глобальні соціальні, інтелектуальні, професійні, політико-ідеологічні мережі. Нові тенденції участі у політичному процесі глобального рівня громадських, політичних, суспільних рухів, дослідницьких, правозахисних, екологічних організацій виявляються в Україні вкрай слабо» [10, с.77]. Проте потенціал будь-якої сучасної країни полягає сьогодні саме у спроможності суспільства відповідати на нові виклики світових трансформацій. Тож зайняття Україною гідного місця у структурі міжнародного політичного процесу вимагає наразі органічного поєднання державної та суспільної активності.

Висновки. Отже, стратегія знаходження Україною своєї нової ролі в якості самостійного

суб'єкта міжнародних відносин може бути ефективною лише на основі послідовного зміцнення демократичних підвалин та інститутів, формування правової, соціальної держави. Інтенсивність та спрямованість трансформаційних процесів, що відбуваються у політико-правовій системі сучасної України, наразі визначаються дією цілої низки політичних, економічних, правових та інших чинників, спрямованих на розбудову правової, демократичної держави, що відповідає сучасним загальноєвропейським нормам та стандартам демократії. При цьому сьогодні, як ніколи раніше, виявляється безпосередня залежність руху України до демократії і перспективи її модернізації та інтегрування у Європейський Союз від розвитку загальносвітових процесів глобалізації та демократизації сучасного суспільно-політичного і правового життя.

Література

1. Оглезнев В. В. Глобализация и государство: анализ социальной онтологии / В. В. Оглезнев. – Томск : Изд-во ЦНТИ, 2010. – 159 с.
2. Блинов А. С. Национальное государство в условиях глобализации: контуры построения политико-правовой модели формирующегося глобального порядка / А. С. Блинов. – М. : МАКС Пресс, 2003. – 149 с.
3. Ткачук Ю. В. Глобалізація в сфері політики: інститути і механізми наддержавного впливу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Ю. В.Ткачук ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2004. – 16 с.
4. McGrew Anthony. Transnational democracy: theories and prospects / A. McGrew. In, Stokes, Geoffrey and Carter, April (eds.) *Democratic Theory Today: Challenges for the 21st Century*. – Cambridge, UK, Polity Press, 2002. – P. 269-294.
5. Рассказов Л. П. Теория государства и права. Учебник. 6-е изд. / Л. П. Рассказов. – М.: Инфра-М, РИОР, 2014. – 475 с.
6. Мальцев Г.В. Понимание права. Подходы и проблемы / Г. В. Мальцев. – М.: Прометей, 1999. – 419 с.
7. Лукашук И. И. Глобализация и международное сообщество / Лукашук И. И. // *Право и политика*. – 2000. – № 4. – С.24-32.
8. Иванов Н. Глобализация и проблемы оптимальной стратегии развития // *Международная экономика и международные отношения*. – 2000. – № 2. – С.12-18.
9. Коллонтай В. М. Эволюция западных концепций глобализации (Статья вторая) / В. М. Коллонтай // *Международ. экономика и международ. отношения*. – 2002. – № 2. – С. 32-39.
10. Біденко Ю. М. Суб'єкти політичного процесу глобального рівня та Україна: деякі тенденції / Ю. М. Біденко // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. «Питання політології»*. – 2008. – № 796, - вип. 11. – С. 73-78.
11. Про Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України : від 02.07.1993 р., № 3360-ХІІ // *Відомості Верховної Ради України*. – 1993. – № 37. – Ст. 379.
12. Про основи національної безпеки України : Закон України : від 19.06.2003 р., № 964-IV// *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. – № 39. – Ст.351.
13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України : від 26.05.2015 р., № 287/2015 // *Офіційний вісник Президента України*. – 2015. – № 13. – Ст. 874.
14. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України : від 16.09.2014 р., № 1678-VII // *Відомості Верховної Ради*. – 2014. – № 40. – Ст.2021.
15. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України : від 12.01.2015 р., № 5/2015 // *Офіційний вісник Президента*. – 2015. – № 2. – Ст.154.
16. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості : Закон України : від 23.12.2014 р., № 35-VIII // *Відомості Верховної Ради*. – 2015. – № 4. – Ст.13.
17. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України : від 01.07.2010 р., № 2411-VI // *Відомості Верховної Ради України*. – 2010. – № 40. – Ст.527.